УДК 372.881.111.1:398.91

А.С. Чугунов

ИНГЛИЗ ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ИНГЛИЗ ҺӘМ ТАТАР МӘКАЛЬЛӘРЕН КУЛЛАНУ

В статье подчеркивается значение произведений малых жанров устного народного творчества при изучении иностранного языка на примере использования татарских пословиц на уроках английского языка в средней школе.

Ключевые слова: малые жанры устного народного творчества, татарские пословицы, английские пословицы, урок английского языка в средней школе.

Чит тел укытканда халык иҗаты әсәрләрен, бигрәк тә мәкаль-әйтемнәрне куллануның әһәмияте берничә фактор белән бәйле. Мәкальләр, кагыйдә буларак, җиңел истә кала торган шигъри яңгырашка ия әсәрләр. Алар аерым сүзләрне, гыйбарәләрне истә калдырырга ярдәм итәләр, чит телне өйрәнү процессы кызыклырак һәм җиңелрәк кабул ителә. Чит тел дәресләрендә мәкальләр куллану шул телдә сөйләшүче халыклар турында күбрәк мәгълүматлы булырга, башка халыкларның менталитетын аңларга ярдәм итә. Чит телдәге мәкаль-әйтемнәрнең туган телдәге эквивалентларын табу укучыларда эзләнү эшенә дә кызыксыну уята. Аерым сүзләр кергән яки охшаш эчтәлекле мәкаль-әйтемнәрнең туган телдәге аналогларын эзләү процессы туган телгә дә мәхәббәт тәрбияли. Әлбәттә, теләсә кайсы телдәге мәкаль-әйтемнәрнең зур тәрбияви әһәмияткә ия булуы һәркемгә мәгълүм.

Мәкаль-әйтемнәр фольклордагы тәмамланган фикерне белдерә торган иң кечкенә күләмле жанр санала. Бу жанрның мәгънәсе һәм роле тормышта яки сөйләмдә билгеле бер ситуация белән бәйле рәвештә генә ачыла. Мәкальләр бөтен халыкларда да бар. Алар бик борынгы жанр булып санала, шуңа күрә аларның кайчан килеп чыгуларын һәм формалашуларын белү мөмкин түгел.

Мәкальләр мәгънә ягыннан ике төрле була: туры мәгънәгә ия; читләтеп әйтелгән, күчерелмә мәгънәле мәкальләр. Туры мәгънәдәге мәкальләрдә киңәш бирелә, халык үзенең тәҗрибәсен тапшыра. Тормыштагы аерым күзәтүләргә нигезләнгән мәкальләр дә туры мәгънәле мәкальләргә карый. Мәсәлән:

Like father, like son. (Әтисе нинди, улы шундый).

Better late than never (Соң булса да, уң булсын).

Читләтеп әйтелгән мәкальләрдә тормыштагы күренешкә киная белән, башка әйбер белән чагыштыру рәвешендә бәя бирелә. Мәсәлән:

Little strokes fell great oaks (Тамчы таш яра).

Which way the wind blows (Җил искән якка авышу).

Татар һәм инглиз мәкальләрен чагыштырып өйрәнгәндә

ике халыкның мәкальләрендә шактый уртаклыклар барлыгы ачыклана. Татар һәм инглиз телләрендә мәгънәләре, кулланылу үзенчәлекләре, лексик составлары ягыннан охшаш мәкальләр шактый очрый. Бу охшашлыкны мәкальләрнең бер халыктан икенчесенә күчүе белән аңлату шактый катлаулы. Чөнки инглиз һәм татар халкы янәшә яшәмәгән, шуңа күрә бу әсәрләрнең бер халыктан икенчесенә күчүен ачыклау, кагыйдә буларак, мөмкин түгел. Аз сандагы мәкальләр рус теле аша татар теленә керергә мөмкин. Күпчелек әсәрләрнең охшашлыгын халыкларның тарихындагы, дөньяга карашындагы, тормыш-көнкүрешендәге охшашлыклар аша да аңлатырга мөмкин. Төрле халыкларны бер үк рухи кыйммәтләр дә берләштерә ала. Мәкальләрдә халык тормышының бөтен ягы да чагыла. Алар аша бәя бирелмәгән өлкә юктыр. Мәкальләрдә тормыштагы һәр вакыйга, тормыш күренешләре хакында мәгълүмат саклана. Мәсәлән, ике халыкның да эшкә, белем алуга, ата-анага, әхлакый кыйммәтләргә карашлары якын. Бу якынлык, вакыйгаларга бер үк мөнәсәбәт, уртак карашлар охшаш мәкальләр барлыкка килүгә сәбәп була ала.

Кагыйдә буларак, инглиз мәкальләре дә, татар мәкальләре дә күчерелмә яки күп мәгънәле, шуңа күрә аларны еш кына аңлау һәм чагыштыру, икенче телдәге эквивалентларын табу да кыен. Шуңа күрә инглиз һәм татар мәкальләрен чагыштырганда бер мәгънәнең булса да туры килүе төп таләп итеп алына. Еш кына бер үк фикер төрле образлар аша ачыла. Тормыш-көнкүрешкә, яшәү рәвешенә бәйле рәвештә формалашкан образлар төрлелеге абсолют эквивалентларның аз булуына китерә.

Мәсәлән, инглиз телендә: «The glass is always greener on the other side of the fence» дигән мәкаль бар. Тәрҗемәсе – «Койманың теге ягында үлән яшелрәк» бу мәкальнең татарча варианты түбәндәгечә яңгырый: «Күрше тавыгы күркә булып күренә».

Инглиз һәм татар мәкальләрен чагыштыру нәтиҗәсендә түбәндәге охшашлык төрләре ачыкланды:

1. Мәгънәләре, кулланылу ягыннан һәм лексик составлары ягыннан тулысынча туры килә торган мәкальләр.

The apple never falls far from the tree. – Алма агачыннан ерак төшми.

2. Мәгънәләре, кулланылу ягыннан охшаш, лексик составы буенча аерылган мәкальләр.

Birds of a feather flock together. – Балыкчы балыкчыны ерактан таный.

Don't count your chickens before they are hatched. – Чебешләрне көз көне саныйлар (Русчасы: цыплят осенью считают).

Инглиз һәм татар мәкальләре арасында бер үк образлар кулланып төзелгән, мәгънәләре башка әсәрләр дә очрый. Мәсәлән, инглиз телендәге *«You can lead a horse to water, but you can't make it drink»* дигән мәкаль «Атны су янына китереп була, көчләп эчереп булмый» дип тәрҗемә ителә. Татар телендә ат турында

мәкальләр күп. Мәсәлән «Ат су янында сызгырмасаң да эчәдер, ләкин сызгырсаң, күңеллерәк эчәдер». Татар телендә аналоглары булмаган мәкальләр дә бар.

Мәкаль-әйтемнәрнең туган телдәге эквивалентларын эзләү укучыларда сүзлек белән эшләү һәм тәрҗемә итү күнекмәләрен ныгыта, чит тел дәресләрен укучылар өчен кызыклырак итәргә булыша. Шул ук вакытта туган телгә мәхәббәт тәрбияләүнең бер чарасы да булып тора. Укучылар ике телдәге мәкальләрне яратып чагыштыралар.

Дәрестә мәкальләр куллануның тагын бер әһәмияте бар. Хәзерге вакытта балалар аз сөйләшә. Мәкаль-әйтемнәрне өйрәнү аларның тел байлыгын арттыра. Телләрен бай, образлы итә. Әлбәттә, мәкальләр аша тапшырылган киңәш, ата-бабалар тәҗрибәсе, тәрбия ысуллары яшь кешегә уңай тәэсир ясый.

Инглиз теле дәресләрендә кулланыла торган инглиз мәкальләре һәм аларның татар телендәге эквивалентлары:

A bird in the hand is worth two in the bush. – Кулдагы чыпчык һавадагы торнадан артык.

A chief cook and bottle-waster. – Кулыннан килмәгән эш юк.

A fool may ask more questions in an hour than a wise man can answer in seven years. – Бер җүләрнең соравына ун акыллы җавап бирә алмый.

A good workman is known by his chips. – Булыр кеше эшеннән билгеле.

A tree is known by it is fruit. – Агач җимеше белән, адәм эше белән.

Absence makes the heart grow fonder. – Ерактагы кояш яктырак.

All is not gold that glitters. – Һәр ялтыраган алтын түгел.

An apple a day keeps the doctor away. – Көнгә бер алма ашаган кешегә табиб кирәкми.

As busy as a bee. – Кырмыска (умарта корты) кебек эшчән.

Barking dogs seldom bite. – Өргән эт тешләми.

Beat the air. – Юкны бушка алыштыру.

Beauty is in the eyes of the beholder. – Матур – матур түгел, яраткан матур.

Beauty is only skin-deep. – Киеменә карап каршы алалар, акылыңа карап озаталар.

Before you choose a friend eat a bushel of salt with him. – Кешене белер өчен аның белән бер пот тоз ашарга кирәк.

Between friends all is common. – Бары – бергә, югы – уртак.

Bird in the hand is worth two in the bush. – Һавадагы торнага ышанып кулдагы чыпчыкны ычкындыру.

Birds of a feather flock together. – Балыкчы балыкчыны ерактан күрә.

Born with a silver spoon in your mouth. – Бәхете белән туган; Алтын кашык белән туу.

Bowed heads don't get chopped off. – Иелгән башны кылыч кисми.

Boys will be boys. – Малай малай инде.

Business before pleasure. – Эш беткәч, уйнарга ярый.

Constant dropping wears away a stone. – Тамчы таш тишә.

Cut your coat according to your cloth. – Аягыңны юрганыңа карап суз.

Dance to smb's pipe. – Кеше кубызына бию.

Discretion is the better part of valour. – Алла сакланганны саклый.

Don't count your chickens before they are hatched. – Чебешләрне көз көне саныйлар.

Don't teach your grandmother to suck eggs. – Йомырка тавыкны өйрәтми.

Don't judge a book by its cover. – Кеше карбыз түгел, ярып карап булмый.

East or west home is best. – Кунакны макта, өйдә тор.

Easy come, easy go. – Ничек килсә, шулай китте.

Every bullet has its billet. – Язмыштан узмыш юк.

Every dog has its day. – Безнең урамда да бәйрәм булыр.

Every man has his faults. – Кимчелексез кеше булмый.

Fine feathers birds. – Агач күрке – яфрак, адәм күрке – чүпрәк.

Fine words butter no parsnips. – Сандугачны җыр белән сыйламыйлар.

First catch your hare, then cook him. – Тумаган тайга атлану.

First think, then speak. – Башта уйла, аннары сөйлә.

Fish begins to stink at the head. – Балык башыннан бозыла.

Go wherever you wish; Go away and do not come back; Beat it! – Дүрт ягың кыйбла!

Great talkers are little doers. – Аз сөйләгән күп эшләр.

Half a loaf is better than no bread. – Балык булмаганда кысла да балык.

He that is afraid of wounds, must not come near a battle. – Бүредән курыккан – урманга бармый.

He that shoots often, at last shall hit the mark. – Тырышкан табар, ташка кадак кагар.

He who does not work, neither shall he eat. – Кем эшләми, шул ашамый.

If you wish to know what a man is, place him in authority. – Кешене beлэсең килсә, байлык биреп кара.

Ignorance is bliss. – Күп белсәң, тиз картаерсың.

It is too late to lock the stable-door when the horse is stolen. – Атны урлаткач абзарны бикләмиләр.

It never rains but it pours. – Бәла ялгыз йөрми.

It's a small wor1d. – Дөнья тар.

Knowledge is power. – Белеме бар – меңне егар.

Let sleeping dogs lie. – Йоклаган этне уятмыйлар.

Like father, like son. – Атасына карап улын коч, анасына карап кызын коч.

Little wit in the mind makes much work for the feet. – Эшләмәгән баш аякка ял бирмәс.

Love is blind. – Мәхәббәтнең күзе сукыр.

Make hay while the sun shines. – Тимерне кызуында сук.

Marriages are made in heaven. – Никах күктә укыла.

Money doesn't grow on trees. – Акча агачта үсми.

Never put off tomorrow what you can do today. – Бүгенге эшне иртәгәгә калдырма.

Never swap horses crossing a stream. – Атларны кичүдә алыштырмыйлар.

No bees no honey, no work no money. – Эшләмәгән ашамый.

Once bitten, twice shy. – Сөткә авызы пешкән, суны өреп эчкән.

One cannot put back the clock. – Терсәкне тешләп булмый.

One man's meat is another man's poison. – Мәчегә көлке – тычканга үлем.

Out of the mouths of babes. – Сабый авызы белән.

Patience is power; with time and patience the mulberry leaf becomes silk. – Тырышкан табар, ташка кадак кагар.

Practice makes perfect. – Шәкерт булмый, оста була алмассың.

Pride goes before a fall. – Тәкәбберлек атта китә, җәяү кайта; Эрелек артыннан хурлык иярә.

Promise little, but do much. – Аз сөйлә дә, күп эшлә.

Rob Peter to pay Paul. – Итәк кисеп, җиң ямау.

Sceptics are never deceived. – Татар тотып карамый ышанмый.

Second thoughts are best. – Җиде тапкыр үлчә, бер тапкыр кис.

Seeing is believing. – Йөз кат ишеткәнче, бер тапкыр күрү артык.

Silence is golden. – Дәшмәү – алтын.

Still waters run deep. – Тымызык күлдә корт уйный.

Strike while the iron is hot. – Тимерне кызуында сугарга кирәк.

The absent are always in the wrong. – Үзе юкның – күзе юк.

The appetite comes with eating. – Ашамый-ашамый, җитмеш белен ашаган.

The chain is no stronger than its weakest link. – Җеп нечкә җирдән өзелә.

The early bird catches the warm. – Иртә торган кошка ходай җим бирә; Иртә торган, эше уңган.

The grass is greener on the other side. – Күрше тавыгы күркә булып күренә.

The race is got by running. – Эш эшләми уңыш килми.

The apple never falls far from the tree. – Алма агачыннан ерак төшми.

There' s no smoke without fire. – Утсыз төтен булмый.

They must hunger in winter that will not work summer. – Җәй көне җырларсың, кыш көне еларсың.

Time heals all wounds. – Вакыт дәва.

To be back at the bottom of the ladder. – Ярык тагарак янында калу.

To kill two birds with one stone. – Бер атуда ике куян үтерү.

To know everything is to know nothing. – Бөтен нәрсәне белү – бернәрсә дә белмәү.

Touch wood. – Тьфу-тьфу!

Train hard fight easy. – Өйрәнүең минем өчен булса, белүең үзең өчен.

Two heads are better than one. – Бер акыл әйбәт, ике акыл яхшырак.

Two heads are better than one. – Бер баш яхшы, ике – яхшырак.

Velvet paws hide sharp claws. – Мәче белән уйнаган тырнавына түзсен.

Virtue is its own reward. – Күркәм холык – җан зиннәте.

Walls have ears. – Стеналарның да колагы бар.

We must learn to forgive and forget. – Яхшылык эшлә дә суга сал.

Well begun is half done. – Башланган эш – беткән эш.

What goes around, comes around. – Ни чәчсәң, шуны урырсың.

What is worth doing at all is worth doing well. – Көн үтсенгә эшләмә, булсынга эшлә.

What the eye does not see the heart does not grieve over. – Күз кайда булса, күңел шунда.

When the cat is away, the mice will play. – Мәче югында тычканга бәйрәм. Мәче булмаган җирдә тычканнар хуҗа.

Where there is a will, there is a way. – Теләк булса, беләк карышмый.

Where there's muck there's brass. – Акчаның исе юк.

Where there's a will, there is a way. – Теләк булса, җай табыла (Тәвәккәл таш яра).

Worry gives a small thing a big shadow. – Курыкканга куш, койрыгы белән биш.

You never know what you can do till you try. – Күз курка, кул эшли.

You reap what you sow. – Ни чәчсәң, шуны урырсың.

Zeal is fit for wise men but is mostly found in fools. – Акыллы уйлаганчы, тиле сугып ега.

A fool and his money are soon parted. – Акыл булса, мал табыла.

A friend in need is a friend indeed. – Дус бәла килгәндә беленә.

A leopard cannot change its spots. – Бүре баласын бүреккә салсаң да, урманга карый.

What is bred in the bone will come out in the flesh. – Бүре баласын бүреккә салсаң да, урманга карый.

All that glitters is not gold. – Һәр ялтыраган алтын түгел.

Better late than never. – Соң булса да, уң булсын.

Many hands make light work. – Күмәк тотынса, күлне күчерә.

People in glass houses shouldn't throw stones. – Кешегә чокыр казыма.

The apple never falls far from the tree. – Алма агачыннан ерак төшми.

The spirit is willing but the flesh is weak. – Дәрт бар, дәрман юк.

The truth will out. – Без капчыкта ятмый.

Әдәбият

Английские и русские пословицы и поговорки / М.И. Дубровин. М.: Просвещение, 1993.

Измайлов В.А. Сборник английских загадок, пословиц, поговорок. М.: Феникс, 2007. С. 68.

Русско-татарский словарь / под ред. Э.М. Ахунзянова и др. М.: Русский язык, 1985.

Словарь употребительных английских пословиц / под ред. М.В. Буковской, С.И. Вяльцева и др. М.: Русский язык, 1985.

Татар халык мәкальләре: өч томда / төз. Н. Исәнбәт. Казан, 1959, 1963, 1967.

Сопоставительный анализ фразеологических единиц антропоцентрической направленности (на материале русского, английского, татарского и таджикского языков) / Л.Р. Сакаева. Набережные Челны: фКГУ, 2008. С. 173–175.

Чугунов Александр Сергеевич,
Казан шәһәренең 68 номерлы татар-рус гомуми урта белем бирү мәктәбенең инглиз теле укытучысы